

Kertomukset osana kokonaisvaltaista katsomusopetusta

Raili Keränen-Pantsu

Kautta historian uusille sukupolville on välitetty tietoa tai käsityksiä maailmasta, ihmisestä ja uskomusjärjestelmistä. Kun puhutaan kertomuksista ja uskonnoista, voidaan erottaa kolme tasoa. Uskonnot ovat perimmältään ontologisesti narratiivisia rakenteita. Ontologialla tarkoitetaan käsitystä siitä, mitä todellisuus on, ja tässä yhteydessä myös sitä todellisuutta, mitä uskonnot käsittelevät ja luovat. Sosiaalisesti jaetut uskomusjärjestelmät perustuvat kertomuksiin ja niiden välittämiseen sukupolvelta toiselle. Toisella tasolla voidaan puhua epistemologiasta eli siitä, mitä me voimme tietää. Ihmiselle muodostuu tiedollisia rakenteita kerronnallisina prosesseina, sekä tietoa välittämällä että luomalla tietoa vuorovaikutuksessa eri osallistujien kesken. Kolmannella, pedagogiikan tasolla kerronnallisuus nähdään opetuksessa ontologisen perustan ja tietoteoreettisen perustan näkökulmasta luontevana tapana opettaa uskonnoista ja katsomuksista.

Kertomukset yleissivistävässä opetuksessa

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) määrittelee uskonnonopetuksen tehtäväksi laajan uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen. Uskonnollisiin traditioihin liittyvät kertomukset ovat osa tätä sivistystä ja niiden tunteminen nähdään olennaisena osana uskonnonopetuksen tavoitteiden asettelua. Kertomukset ovat olleet olennainen osa uskonnonopetusta jo koulujärjestelmän alkuajoista lähtien. Sukupolvesta toiseen oppilaat ovat ihmetelleet luomista, kulkeneet autiomaan kuumuudessa Mooseksen mukana ja hämmästelleet Jeesuksen tyhjän haudan äärellä.

Perimmäisiä uskonnon kysymyksiä ja opetuksia ilmaistaan usein kertomuksen muodossa. Esimerkiksi Raamatusta suurin osa on narratiivista, kertomuksia sisältävää ainesta. Uskonnonopetuksen tulisi kannustaa oppilaita kunnioittamaan elämää, ihmisarvoa sekä omaa ja toisen pyhää. Kertomusten ja symbolien avulla päästään koskettamaan todellisuutta, jota on vaikea aistein havaita. Kertomukset ovat siis nykyihmiselle kosketuspinta monella tapaa haastavana koetun pyhän käsittelyyn.

Kertomukset saavat aikaan kuulijassa ajatuksia, tunteita ja mielikuvia, jotka liittävät kertomuksen omakohtaisiin elämäkokemuksiin. Kerronnassa välittyy myös arvoja, yhteisön tapoja toimia, kulttuurista tietämystä sekä yksi vuorovaikutuksen malli, sillä kerronta on ennen kaikkea sosiaalinen tapahtuma. Kertomukset myös auttavat oppilaita jäsentämään aikaa ja luomaan mielekkäitä kokonaisuuksia opittavista asioista.

Kertomukset tietämisen tapana ja ajan jäsentäjinä

Kertomus voidaan hahmottaa laajemmin tapana tuottaa tietoa ja ymmärrystä ympäröivästä maailmasta. Jerome Bruner (1986) esittää, että on olemassa kaksi tietämisen tapaa, paradigmaattinen ja narratiivinen. Paradigmaattinen tietämisentapa on looginen, se perustuu argumentointiin ja todistamiseen sekä pyrkii luomaan asioille luokituksia ja kategorioita. Tällainen tieto on tuttu matematiikasta ja luonnontieteistä. Narratiivinen, kertomuksellinen tieto taas selittää psyykkistä todellisuutta ja inhimillistä toimintaa. Narratiivisen tiedon avulla pyrimme selittämään yksittäisiä tapahtumia sekä näiden tapahtumien välisiä yhteyksiä. Luomme siis merkityksiä ja pyrimme rakentamaan näistä ehjän kokonaisuuden. Samaan tapaan jäsenämme myös menneisyyttämme. Yksittäiset tapahtumat saavat uusia merkityksiä kun tarkastelemme elämää taaksepäin. Käsitys itsestämme ei ole staattinen vaan kokemuksemme ja niille antamamme merkitykset ovat muovanneet meistä sellaisia kuin olemme tänä päivänä. Kertomukset myös ohjaavat tulevaisuutta, eli kertomusten kautta ihminen hahmottaa itseään suhteessa maailmaan.

Narratiiviseksi oppimiseksi voidaan kutsua tietoista prosessia luoda ajallisesti etenevä ja kehkeytyvä kertomus elämästä ja siihen liittyvistä tapahtumista, teoista, ja päämääristä. Olennaista on ymmärtää myös ihmisten tekojen ja käytänteiden intentionaalinen luonne, toisin sanoen heidän halunsa, pyrkimyksensä ja motiivinsa. Opetusta, joka tukee tätä prosessia voidaan kutsua narratiiviseksi opetuksiksi. Narratiivisella opetuksella voidaan tarkoittaa ensinnäkin sekä kertomuksen käyttöä että oppiaineksien jäsentämistä kertomukselliseen muotoon opetuksessa.

Käyttämällä kertomuksia ja tukemalla oppilaita mielekkäiden oppimiskokonaisuuksien muodostamisessa opettaja tukee siis oppilaiden kykyä löytää yhteyksiä asioiden väliltä ja kokemusta itselle mielekkästä oppimisesta.

Yhteisöllisyys ja identiteetin rakentuminen

Kertomukset liittävät meidät osaksi erilaisia yhteisöjä. Voidaan puhua meidän perheen kertomuksista, tavoista joilla liitymme toinen toisiimme. Myös luokassa ja koulussa muodostetaan erilaisia yhteisöllisiä kertomuksia, joita jaetut kokemukset ja kuuluminen samaan ryhmään luovat. Kristittyjä yhdistävät Raamatun kertomukset, jotka ilmenevät monin eri tavoin kuvissa, näytelmissä, laulujen sanoissa, juhlapyhissä ja kielessä. Länsimainen ajattelu ja kulttuuri kietoutuvat vahvasti kristillis-humanistiseen perinteeseen. Ilman tämän viitekehyksen tuntemusta kulttuuritietoisuus ja ymmärrys voivat jäädä ohueksi.

Ihminen rakentaa erilaisia kertomuksia, joissa hän liittää merkityksellisenä pitämänsä tapahtumat ja kokemukset mielekkäiksi kokonaisuuksiksi. Näistä mielekkäiksi koetuista kertomuksista muodostuu ihmisen elämäkertaa, hänen narratiivinen identiteettinsä. Kertomusten avulla myös muokataan todellisuutta; elämätarinamme ei ole aikajärjestyksessä etenevä lista tapahtumista, vaan merkityksiä täynnä oleva kertomus, jonka avulla hahmotamme itsemme ja paikkamme maailmassa. Identiteetti perustuu ihmisten kykyyn nähdä symbolisissa ja kielellisissä ilmauksissa jotakin itseään koskevaa. Näin ollen Tuhlaajapojan kertomuksessa ei tarvitse jäädä Raamatun maailmaan, vaan pohdinta tuhlaajapojan valinnoista voi avautua koskemaan myös meidän aikaamme ja valintojamme.

Identiteettiin liittyvät teemat on nähty perinteisesti yhtenä katsomusopetuksen kantavana teemana. Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa huomioidaan lapsen oikeus saada tukea hengelliseen kehitykseensä. Sopimuksen 27. artiklan mukaan lapsella on oikeus ruumiillisen, henkisen, hengellisen, moraalisen ja sosiaalisen kehityksensä kehityksen kannalta riittävään elintasoon. Lapsen kehitys nähdään siis kokonaisvaltaisena tapahtuman, jossa henkinen ja hengellinen ulottuvuus on luonnollinen osa kokonaispersoonaa.

Identiteetillä tarkoitetaan tässä yhteydessä ihmisen yksilöllistä käsitystä itsestään. Identiteetti muodostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kehittyy koko ihmisen elämän ajan. Identiteetin rakentumiseen vaikuttaa esimerkiksi sukupuoli, ikä, etnisuus, kansallisuus ja uskonto tai katsomus. Yksilön identiteetti voi olla vahvasti sidoksissa myös jonkin ryhmän, kuten uskonnollisen yhteisön, ryhmäidentiteettiin. Myös muut kollektiiviset identiteetit kuten käsitykset suomalaisuudesta tai käsitykset opettajista ovat läsnä: keihin yksilö tuntee kuuluvansa ja kuinka nämä erilaiset ryhmät määrittävät hänen yksilöllistä käsitystä itsestään.

Uskonnon tehtäväkuvauksessa asetetaan tavoitteeksi oppilaan oman identiteetin pohtiminen ja arvioiminen. Kyseessä ei ole uskonnollisen identiteetin rakentaminen, vaan rakennusainesten tarjoaminen oman henkilökohtaisen maailmankatsomuksen muodostamiseen. Tämä maailmankatsomus voi toki sisältää uskonnollisia elementtejä tai olla vahvan uskonnollinen, mutta tämä ei ole opetuksen nimenomainen tarkoitus, sillä annettava opetus on oppilaita sitouttamatonta.

Elämäntaidot ja perimmäiset kysymykset

Opetussuunnitelmassa puhutaan elämäntaidoista. Termillä viitataan tunne- ja vuorovaikutustaitoihin, jotka mahdollistavat oman elämän suunnittelun ja kokemuksen siitä, että omilla valinnoillaan voi vaikuttaa elämäänsä. Elämäntaidot ovat omien arvojen pohtimista, hyvää itsetuntemusta ja taitoa tulla toimeen toisella tavalla ajattelevien ihmisten kanssa. Uskonnonopetuksen ja yleensäkin koulukasvatuksen tavoitteena on tarjota oppilaille mahdollisuus omien arvojen, asenteiden, uskomusten ja ennakkokäsitysten tarkasteluun ja pohdintaan.

Uskontotunnit tarjoavat hyvän lähtökohdan eksistentiaalisten, elämän perimmäisten kysymysten pohdintaan. Kysymykset elämän rajoista kuten syntymästä ja kuolemasta sekä elämän mielekkäänä kokemisesta ovat katsomusopetuksen ominta osa-aluetta. Identiteettipohdinnat linkittyvät monesti elämäkysymysten lomaan: mikä on minulle tärkeää ja arvokasta, miten suhtaudun kuolemaan, miten selviän vaikeuksista ja mikä tuo minulle toivoa.

Raamatun kertomusten avulla oppilaita voidaan herätellä ja virittää pohtimaan monenlaisia aiheita. Raamatun kertomuksissa toistuvat erilaisille kertomuksille tyypilliset aihepiirit: matkakertomukset, tehtävä ja siitä selviytyminen tai ongelman tai vaaran kohtaaminen. Kertomuksiin on helppo samastua ja hankalista tilanteista tai lähes mahdottomista tehtävistä selviytyminen tuo kertomuksiin jännitystä ja tulevaisuuden toivoa. Samalla oppilas tulee pohtineeksi myös omaa elämäänsä ja itselleen tärkeitä asioita.

Kokemusten jakaminen ja tunnetaidot

Kertomukset ovat tärkeä kommunikoinnin muoto. Pukiessamme kokemuksia kertomusten muotoon jaamme toiselle toiveitamme, unelmiamme ja pelkojamme, päästämme hänet kurkistamaan sisäiseen maailmaamme. Valmiissa kertomuksissa pääsemme eläytymään kertomuksen henkilöiden asemaan ja löytämään yhtymäkohtia omaan elämäämme. Näin haasteista selviämisen kertomukset luovat rohkeutta ja uskoa itseen ja jännittävien kertomusten avulla voidaan työstää omia tunteita turvallisesti.

Emotionaalisilla tekijöillä on merkittävä rooli käsiteltäessä uskonnon käsitteitä ja käsityksiä. Koulussa on tärkeää rakentaa ilmapiiriä, jossa oppilaat voivat turvallisesti saada kokemuksia ja elämyksiä. Kerronnan avulla oppilaat pääsevät kokemaan myös haastavaksi koettuja tunteita turvallisesti erilaisten roolihenkilöiden kautta. Näin he saavat valmiuksia käsitellä näitä tunteita tulevaisuudessa, kun kohtaavat elämässään surua tai kärsimystä. Kertomuksissa välittyvä toivon näkökulma avaa myös uskoa ja luottamusta tulevaisuuteen: vaikeuksista on mahdollista selviytyä, vastoinkäymisistä huolimatta elämä kannattelee.

Kerronnallisten työskentelyiden avulla on mahdollista käsitellä myös oppilaiden omia kokemuksia, joihin voi liittyä suuria tunnelatauksia. Omien kokemusten yhdistäminen kertomuksen teemoihin auttaa työstämään oman elämän kysymyksiä ja auttaa oppilasta jäsentämään omia tunteitaan. Tunnetaidot nähdään tärkeänä uudessa opetussuunnitelmassa ja uskonnonopetuksen yhtenä tavoitteena on rohkaista oppilasta tunnistamaan ja ilmaisemaan omia ajatuksia ja tunteitaan. Raamatun kertomukset sisältävät paljon ainesta, jonka avulla voidaan käsitellä tunteita: surua, rakkautta, pelkoa, kateutta ja onnellisuutta.

Kertomusten rakenne ja kokemushenkilö

Kirjallisuudentutkija Jeannette Perkins Brown on analysoinut lapsille ja nuorille kerrottuja kertomuksia ja samalla selvittänyt kertomusten rakennetta. Näiden perusideat löytyvät

jo Aristoteleen poetiikasta. Useimmista kertomuksista on löydettävissä seuraavat viisi vaihetta:

Päähenkilö ja kertomuksen teema

Tässä osiossa esitellään kertomuksen päähenkilö ja vedetään kuulijat osaksi kertomuksen tapahtumia. Päähenkilöstä tehdään kiinnostava esittelemällä lähtötilanne, esimerkiksi ongelma, jonka kanssa henkilö painii. Kertomuksen kannalta olennaiset asiatiedot voidaan kertoa alussa muun kerronnan lomassa. Tärkeää on olla paljastamatta kertomuksesta liikaa, nythän kertomus vasta alkaa.

Teeman kehittäminen ja selkiyttäminen

Tapahtumat lähtevät etenemään, henkilön ongelma vaikeutuu tai vaara lähenee ja näyttää väistämättömältä. Juonen kannalta aletaan olla lähellä kohtaa, jossa muutos on välttämätön: jotain täytyy tapahtua, apua on tultava tai ongelman on ratkettava. Tämä on kertomuksen pisin vaihe, joka sisältää päähenkilön tunteita, kysymyksiä ja ajatuksia. Miten päähenkilön käy?

Kriisi

Kriisi on kertomuksen käännekohta, joka kuvataan yleensä hyvin lyhyesti. Samastuessaan kertomuksen päähenkilöön kuulija pohtii, miten itse ratkaisisi tilanteen.

Kertomuksen huipentuma tai käännekohta

Huipentumassa vastataan lopultakin kysymykseen, miten päähenkilön käy. Apu löytyy, ongelma ratkeaa, vaikeudet voitetaan. Myönteinen loppuratkaisu on yleensä kuulijan odotuksen mukainen ja se antaa kuulijalle toivoa ja uskoa tulevaan. Yllätys voi piillä siinä, miten ongelma ratkeaa tai miltä taholta apua annetaan.

Loppunäytös

Loppunäytöksessä tiedetään jo, miten päähenkilön asiat ratkesivat. Yleensä kuvataan vielä lyhyesti, mitä tapahtui ratkaisun jälkeen. Loppukuvauksen tarkoituksena on rauhoittaa kuulijoiden tunteita ja tuoda heidät takaisin tähän hetkeen.

Suomalaisessa kasvatuskontekstissa tapahtuvassa raamatunkerronnassa Raamatun tapahtumia kuvataan usein kokemushenkilön kautta. Alkuun valitaan päähenkilö, johon kuulijan on helppo samaistua. Kokemushenkilö voi olla myös keksitty eli kertomuksiin voidaan lisätä esimerkiksi kuulijoiden ikäinen lapsi tarkastelemaan tapahtumia. Oleellista on, että henkilölle tapahtuu kerronnan kuluessa jotain erityistä. Juonen kannalta olennaista on jokin ongelma, tehtävä tai vaara, joiden kautta päähenkilön toiminta etenee. Kolmantena osana yleensä on kriisi, jonka aikana tarinassa kuulijan eläytyminen on yleensä voimakkainta. Joosef on kaivon pohjalla, Jeesus vain nukkuu veneessä vaikka kaikki ovat vaarassa hukkuu.

Seuraavaksi tulee kertomuksen käännekohta ja ratkaisu, joka sisältää kuulijan kannalta jonkin yllättävän tekijän. Kertomus päättyy loppunäytökseen, johon mennessä selviää miten kokemushenkilölle käy ja mikä on kertomuksen ydinajatus. Pienten oppilaiden kannalta loppunäytös on erityisen tärkeä.

Historiallinen ja kulttuurinen konteksti

Kun Raamatun kertomuksia käytetään opetuksessa, on tärkeää ottaa huomioon, millaisessa historiallisessa ja kulttuurisessa ympäristössä kertomus on syntynyt. Moniin kertomuksiin liittyy taustatietoja, joihin opettajan kannattaa tutustua. Ilman niitä kertomus voi menettää keskeisen sanomansa.

Esimerkiksi Jeesuksen kertoma vertaus Laupiaasta samarialaisesta on yksi Uuden testamentin tunnetuimmista kertomuksista. (Luuk.10:25–37). Lainoppinut, eli pyhien kirjojen tulkitsija tulee kysymään Jeesukselta, kuka on hänen lähimmäisensä ja Jeesus vastaa hänelle kertomalla kertomuksen.

Kertomuksessa eräs mies lähtee kulkemaan Jerusalemissa ja Jerikoon ja joutuu matkalla ryöstäjien uhriksi. Miehellä viedään vaatteet ja muut ulkoiset tunnusmerkit, hänestä ei voida tietää, mihin heimoon hän kuuluu. Maahan virumaan jätetyn miehen ohitse kulkevat ensin pappi ja sitten leeviläinen, temppelin hoitaja. Molemmat edustivat juutalaisessa yhteiskunnassa arvostettuja ja oikeamielisiä pidettyjä ryhmiä. Viimeiseksi ohi kulkee samarialainen, jota juutalaisessa yhteiskunnassa taas pidettiin huonossa arvossa, suorastaan saastaisina. Samarialainen kuitenkin pysähtyy auttamaan miestä ja vie hänet majataloon hoidettavaksi. Kertomuksen jälkeen Jeesus heittää lainoppineelle vastakysymyksen: Kuka sinun mielestäsi oli ryöstetyn miehen lähimmäinen?

Näiden tietojen valossa kertomus on ajalleen hyvin radikaali: ryöstetyn miehen lähimmäisenä onkin halveksittu samarialainen, kun yhteisön arvostetuimmat jäsenet pidättäytyvät auttamisesta. Juutalaiset olivat ajatelleet, että lähimmäisiä ovat omaan yhteisöön kuuluvat juutalaiset, mutta kertomus haastaa vahvasti tämän ajatuksen.

Kerronta ja kansanomaisen kerrontatapa

Kerronta on ainutlaatuinen hetki, jossa asettaudutaan vuorovaikutukseen toisen kanssa ja eläydytään yhdessä kertomuksen paikkoihin, tapahtumiin ja henkilöihin. Kertomukset syntyvät vuorovaikutuksessa kertojan ja kuulijoiden kanssa eivätkä koskaan toistu aivan samanlaisina. Vasta jaettu kertomus alkaa elää kertojan ja kuulijoidenkin mielissä luoden uusia, merkityksellisiä maailmoja. Kertomus puhuttelee lukijaa myös luettuna.

Kerronta opetusmenetelmänä edellyttää kertojalta ryhmän havainnointia ja joustavuutta. Kuulijat tulee aina virittää kertomukseen, auttaa heitä keskittymään ja luoda ilmapiiri, jossa on turvallista eläytyä kerrontaan ja jakaa ajatuksia. Myös aihepiirillä on merkitystä, sillä joihinkin aihepiireihin kerronta sopii luontevasti kun taas toisten teemojen työstämisestä voi palvella myös joku toinen työtapa.

Pertti Luumi (1987) esittelee kansanomaiselle kerronnalle tunnusomaisia piirteitä. Tällaista kerronnan tapaa ilmenee esimerkiksi monissa Raamatun vertauksissa. Kansanomainen kerronta tekee kertomuksesta mielenkiintoisen ja vaikuttavan ja se helpottaa kertomuksen seuraamista ja ymmärrettävyyttä. Luumin periaatteita mukailten voidaan muodostaa sujuvaan kerrontaan liittyviä ohjeita:

Henkilömäärän rajausta ja henkilöiden ja tunnetilojen vähäinen kuvaus

Kertomuksessa käytetään vain niitä henkilöitä, jotka ovat kerronnan kannalta välttämättömiä. Esimerkiksi Raamatossa esiintyvissä Jeesuksen vertauksissa ei esiinny kolmea päähenkilöä enempää. Kertomuksen seurattavuuden vuoksi vain kaksi henkilöä kerrallaan toimivat tai puhuvat, muut jäävät sivuhenkilöiksi. Jos kertomukseen liittyy enemmän henkilöitä, heidät esitellään vuorojärjestyksessä. Henkilöitä kuvataan ensisijaisesti heidän toimintansa ja sanojensa kautta, kuvailevia adjektiiveja ei juuri käytetä vaan annetaan kuulijan itse muodostaa mielikuvat toiminnan perusteella. Samoin on tunnetilojen kanssa. Ne voidaan päätellä henkilön käyttäytymisestä tai puheesta, mutta useimmiten tunnetilan päättely jää kuulijan eläytymiskyvyn varaan.

Sivuhenkilöiden toissijaisuus

Kertomisen keskittyminen juonen eteenpäin vientiin näkyy myös siinä, että sivuhenkilöt saavat kerronnassa hyvin vähän tilaa. Heidä kuvaillaan vain sen verran, kun kertomuksen kulun kannalta on välttämätöntä. Heidät voidaan vain mainita, mutta mihinkään heidän ominaisuuksiinsa ei kerronta ota kantaa. (Esim. majatalon isäntä laupiaassa samarialaisen tarinassa tai tuhlaajapojan sikopaimeneksi palkannut mies).

Kertomuksen suoraviivaisuus

Kertomus etenee suoraviivaisesti ja pysyy aina yhdessä asiassa kerrallaan. Tämä tarkoittaa esimerkiksi juonen kulun esittämistä yhden henkilön näkökulmasta, mikä mahdollistaa eläytymisen tämän henkilön asemaan. Päähenkilöt tuodaan nopeasti juurikaan esittelemättä kuulijan eteen. Kertoja ei selitä, miten ja miksi henkilöt ovat joutuneet lähtötilanteeseen tai miksi he käyttäytyvät kertomuksen osoittamalla tavalla. Tapahtumat vain alkavat edetä. Kuulija ei siis tiedä, miksi tuhlaajapoika halusi osuutensa perinnöstä ja tai miksi Laupias samarialainen -kertomuksen mies lähti matkalle Jerusalemissa Jerikoon. Kansanomainen kerronta jättää tilaa kuulijoiden omalle pohdinnalle ja mielikuvitukselle ja toisaalta taas jotkut asiat nähdään niin tuttuina, ettei niitä tarvitse erikseen selittää.

Toistaminen

Toistaminen on yksi Raamatullisen kerronnan tavallisimmista tehokeinoista. Tätä on löydettävissä sekä Vanhan että Uuden testamentin kirjoituksista. Toistolla halutaan korostaa jotakin tärkeää asiaa ja näin kiinnittää siihen lukijan huomio ja mielenkiinto. Toisaalta toisto on myös kerronnallinen rakennekeino, joka tekee mahdolliseksi vaikkapa tapahtumien tai ihmisten vertailun.

Kuulijoiden reaktion huomioiminen

Monissa kertomuksissa, kuten Raamatun vertauksissa, kertomus itsessään ruokkii kuulijoita ottamaan kantaa kertomukseen tai sen sanomaan. Usein jäi kuulijoiden oman arvostelukyvyyn varaan valita kahden vastakkaisen tyyppin väliltä: erilaiset veljekset, uskollinen ja petollinen palvelija. Kerronta herättää kysymyksen päähenkilöstä ja hänen toimintansa oikeutuksesta. Miten kuulija itse olisi toiminut? Millä perusteella?

Kertomusten työstäminen

Kuten kaikissa opetusmenetelmissä, opetukselle annetut tavoitteet ohjaavat kerronnan jälkeen tapahtuvaa kertomusten työstämistä. Tärkeää on, että oppilailla on mahdollisuus jakaa ajatuksiaan kerronnan jälkeen, sillä kertomukset avaavat oppilaissa monenlaisia tunteita ja mielikuvia. Olennaista on oppilaan kokemus kuulluksi tulemisesta ja toisten kuuntelemisesta, siitä että hänet ja hänen ajatuksensa otetaan todesta ja erilaisia näkemyksiä arvostetaan. Opetuksessa pyritään kiireettömyyteen ja avoimen, luottamuksellisen keskusteluilmapiirin luomiseen.

Oppilaan omalle ihmettelyle tulee antaa tilaa, sillä se on olennainen osa hänen identiteettinsä rakentamista. Jos opettaja pyrkii antamaan suuriin kysymyksiin tyhjentäviä vastauksia, jää oppilaan osaksi vain omaksua tai hylätä opettajan tarjoama ratkaisu. Identiteetin kehittymisen kannalta on huomattavasti hedelmällisempää rohkaista oppilasta omaan pohdintaan ja omien mielipiteiden jäsentämiseen.

Erilaiset mielipiteet ja näkökulmat rikastavat ajattelua ja tuovat keskusteluun uudenlaisia teemoja. On opettajan vastuulla, että kaikki voivat kokea olonsa turvalliseksi keskustelussa eikä ketään tarkoituksellisesti loukata, vaikka käsiteltäisiin haastavia ja tunteita nostattavia aihepiirejä. Uskonnon oppiaineen perusluonteeseen sopivat menetelmät, jotka kannustavat oppilasta asioiden pohtimiseen, ihmettelyyn sekä itsereflektioon. Reflektion kautta oppilas jakaa kokemuksiaan ja huomaa erilaisten näkökulmien oikeutuksen. Oppilaat pääsevät keskustelemaan tunteilla tasavertaisesti. Keskustelun kannalta on tärkeää, että oppimisympäristö on mahdollisimman avoin ja turvallinen.

Kertomusten avoimet loput, erilaiset roolit ja draama

Kertomuksia voidaan käyttää myös niin, että kerrotaan kertomus huippukohtaan, mutta loppunäytös jätetään avoimeksi. Tällöin kuulijat voivat miettiä, miten kertomus voisi päättyä ja mitä seurauksia päähenkilölle ja muille kertomuksen henkilöille kyseisellä ratkaisulla olisi. Tämä lisää oppilaiden ajattelun taitoja ja kykyä tarkastella asioita monesta eri näkökulmasta.

Kertomus voidaan kertoa erilaisista rooleista käsin. Tutut kertomukset saavat uusia sävyjä, kun ne kerrotaan yllättävän henkilön näkökulmasta. Mooseksen kertomus Mooseksen äidin kertomana voi avata kertomukseen ihan uusia puolia ja tuoda näkyväksi, miten eri

tavoin henkilöt kokevat samat tapahtumat. Kertomuksia voidaan myös dramatisoida: kertomuksen tapahtumista voidaan tehdä ihmispatsaita, äänimaailmoja tai erilaisia käsinukke-, varjoteatteri- tai pöytäteatteriesityksiä. Opettaja voi mennä päähenkilön rooliin ja kertoa minä-muodossa mitä hänelle tapahtui, tapahtumia voidaan näytellä kertojan avulla ilman vuorosanoja tai oppilaat voivat ottaa varsinaiset roolit vuorosanoineen. Osallistavat ja toiminnalliset tavat työstää kertomuksia motivoivat oppilasta ja toistamalla samaa toimintatapaa tarpeeksi monta kertaa toistamalla oppilaiden oman toiminnan ohjaus paranee ja siirtymävaiheisiin liittyvä epätietoisuus vähenee.

Dilemmat ja ajatusleikit

Dilemmat ovat pulmia, joihin on useampi ratkaisu. Filosofista tutuin lienee Heinzin dilemma, jossa Heinzin vaimo sairastaa kuolemaan johtavaa sairautta. Apteekkarilla olisi sairauteen lääke, mutta Heinzilla ei ole varaa ostaa lääkettä. Dilemmassa pohditaan, pitäisikö Heinzin varastaa lääke. Dilemmoilla voidaan tukea oppilaiden eettistä ajattelua ja taitoa perustella mielipiteitään erilaisten näkökulmien, kuten velvollisuuksien, hyveiden tai seurausten näkökulmasta. Tämä tuo esille myös eettisen pohdinnan suhteellisuuden; mikä on oikea tapa toimia toisen kannalta, ei välttämättä ole sitä toisen osapuolen kannalta. Tähän kategoriaan kuuluvat myös erilaiset ajatusleikit: Mitä tekisit, jos olisit Jumala yhden päivän ajan? Mitä kysyisit, jos tietäisit saavasi totuudenmukaisen vastauksen? Mitä muuttaisit maailmassa, jos voisit muuttaa yhden asian?

Kuvat ja kertomukset

Kuvat ja kertomukset linkittyvät monin eri tavoin yhteen. Kuvia voidaan käyttää kertomuksen seuraamisen ja jäsentämisen apuna, ikään kuin kuvittaa kerrontaa. Oppilaat voivat tehdä tämän myös itse, ja tällöin päästään helposti tarkastelemaan kuullun ymmärtämistä ja olennaisen poimimista suuremmasta kertomuskokonaisuudesta. Samaan kategoriaan menevät myös sarjakuvat ja digitaaliset kertomukset, eli kuvituksen muoto voi olla piirretty, valokuvattu tai animoitu. Prosessi voi mennä myös toisinpäin, eli valmiista tai oppilaiden itse tekemistä kertomuksista muodostetaan kertomus. Olennaista on, että oppilaat ovat vahvasti prosessissa osallisia ja opetuksen tavoite on selkeä: pyritäänkö opettamaan kertomuksen sisällöllisiä asioita vai vaikkapa kontekstualisoimaan Raamatun vertaus nykypäivään. Monet jo valmiiksi uskonnollisia elementtejä sisältävät kuvat vaativat parikseen kuvaan liittyvän kertomuksen. Keitä henkilöitä kuvassa on, mistä henkilöt voi tunnistaa, mikä on kuvan tapahtumapaikka ja millainen tunnelma kuvassa vallitsee? Tässä on kyse uskonnollisesta monilukutaidosta: lukemalla kuvaan mahdollisesti sijoitettuja symboleita ja yhdistämällä kuvan tapahtumat ja henkilöt tuttuun Raamatun kertomukseen pystytään jo tulkitsemaan teosta aika paljon pitemmälle. Esimerkiksi kirkkotilassa vierailu aukeaa aivan uudella tavalla, kun oppilas pystyy tunnistamaan taideteosten henkilöt ja tapahtumat.

Osallistavat kerronnan menetelmät

Seuraavassa esitellyt kerronnan työskentelytavat vaativat kertojalta hieman enemmän

paneutumista ja materiaalien hankintaa. Tämä kuitenkin kannattaa, sillä työskentelyiden avulla kertomuksia päästään työstämään oppilaan kokonaisvaltainen kasvu ja kehitys huomioiden. Osallistavasta kerronnasta nauttivat niin opettajat kuin oppilaatkin.

Monet seuraavista menetelmistä on kehitetty kristillisen kasvatuksen kontekstissa ja niitä on käytetty paljon seurakuntien kasvatustoiminnassa. Koulun kontekstissa menetelmillä on kuitenkin aina pedagoginen intentio. Menetelmät ovat välineitä osallistavaan oppimiseen, yhteisöllisyyden tukemiseen ja opetussuunnitelman tavoitteiden toteutumiseen eikä niillä tavoitella uskonnollista sitouttamista, vaikka käsiteltäisiin uskontoon liittyviä teemoja.

Lattiakuvat

Tuolipiirin keskellä on värikkäistä kankaista ja erilaisista materiaaleista syntynyt kuva. Se on rakennettu yhdessä, ja pari oppilaista viimeistelee omaa symboliaan. Sen jälkeen ohjaaja kysyy, haluaisiko joku jakaa, mitä asioita mietti, kun toi kuvaan oman merkkinsä. Useampi odottaa jo innokkaana kertomaan, mitä asioita voisi

jakaa muille niin kuin pikku poika jakoi eväänsä tunnetussa kertomuksesta viidestä leivästä ja kahdesta kalasta.

Lattiakuvat on kokonaisvaltainen uskonnonpedagoginen työskentelytapa. Lattiakuvissa eri aistit ovat olennaisessa osassa, kun osallistujat luovat omakohtaista suhdetta kerrottavaan kertomukseen ja siitä nostettuun teemaan. Lattiakuvissa Raamatun kertomukset liitetään osaksi tavallisen ihmisen arkea ja kokemusmaailmaa. Toisiinsa liittyvien harjoitusten avulla osallistujat johdetaan yhteiseen ihmettelyyn ja pohdintaan. Menetelmässä käytetään kaikkia aisteja, liikettä, musiikkia, visuaalista ilmaisua ja kerrontaa. Kertomuksen edetessä lattialle syntyy kuva, jonka ryhmä yhdessä rakentaa. Jokaisella esineellä on paikkansa ja se symboloi jotain. Kuva ei kuitenkaan ole aina samanlainen vaan kuva riippuu osallistujista. Jokaisen osallisuus on tärkeää.

Kerronnan pohjana ovat yleensä puuvillaliina mutta myös lautasliinat tai värilliset paperit käyvät tarkoitukseen hyvin. Keskeisiä materiaaleja ovat lisäksi pöytäkynttilä (monissa kertomuksissa symboloi Jeesusta), tuikkukynttilät ja erilaiset ja eripituiset narut. Koulukontekstissa on turvallisuuden vuoksi suosittu led-kynttilöitä. Lisäksi tarvitaan asettelumateriaaleja, joissa suositaan luonnonmateriaaleja kuten kiviä, käpyjä, risuja, jotka voi kerätä myös yhdessä ryhmän kanssa. Muita hyväksi havaittuja ovat napit, ruuvit, lasikivet ja huovutusvillan palat. Mielenkiintoisia esineitä saattaa olla myös osallistujilla mukanaan.

Yksinkertaisesta materiaalista tulee arvokas osallistujan mielessä, kun hän lasikiveä tarkastellessaan ajattelee hänelle iloa tuottavia asioita tai vie kuvaan perhettään kuvaavan symbolin. Kaikkia materiaaleja käsitellään arvostaen: esimerkiksi kankaat tuodaan kuvaan yleensä yhdessä osallistujien kanssa, lasketaan maahan rauhallisesti, suoristetaan ja assosioidaan yhdessä, mitä väristä tulee mieleen.

Lattiakuvat on hyvin sovellettavissa muissakin oppiaineissa tapahtuvaan kerrontaan, kuten

historiaan tai äidinkieleen. Lattiakuvatyöskentelyitä löytyy valmiina kirjoista, mutta niitä voi kehittää myös itse ja menetelmän tultua tutuiksi myös osallistujat ryhmissä voivat työstää omia tarinoitaan.

Godly play

Oppilaat ovat kokoontuneet kertomusmateriaalien ympärille. Yhdessä ihmetellään, mistä kohtaa kertomusta kukin piti ja minkä olisi ehkä voinut jättää poisikin. Mitä sitten olisi tapahtunut? Kertomuksen jälkeen jokainen löytää luokasta tekemistä: yksi tarttuu muovailuvahaan, toinen alkaa kirjoittaa, kolmas hakee vesivärit. Työstövaiheen jälkeen kokoonnutaan taas yhteen: mitä ajatuksia työskentely oli tällä kertaa herättänyt?

Godly play on montessoripedagogiikkaan pohjaava uskonnopedagoginen työskentelytapa. Siinä kerronnan ja sitä seuraavan vapaan työskentelyn aikana autetaan lasta ymmärtämään kristillisestä kieltä, symboliikkaa ja kysymyksiä, joita teema hänessä herättää. Kertomukset on jaoteltu kolmeen pääryhmään: historiallisiin pyhiin kertomuksiin, vertauksiin sekä kirkon traditiosta nouseviin liturgisiin kertomuksiin.

Godly play -kerronnassa käytetään erilaisia kaksi- ja kolmiulotteisia materiaaleja kerronnan tukena. Materiaalit on valmistettu yleensä puusta tai kankaasta ja ne voivat olla esimerkiksi ihmishahmoja, kaupungeja tai aluskankaita, jotka antavat kertomukselle tapahtumapaikan. Materiaaleja käsitellään arvostaen – näin välitetään myös osallistujille mielikuvaa siitä, että kerrontahetki, osallistujat ja kertomukset ovat arvokkaita. Materiaalien avulla osallistujat voivat myös työstää kertomuksen herättämiä ajatuksia ja tunteita, eli kerronnan jälkeen materiaaleilla saa leikkiä. Ihannetilanteessa kerronta tapahtuisi huoneessa, josta löytyvät erilaiset kertomustyyppit omilta hyllyiltään. Näin oppilaille on vapaa pääsy kertomuksiin ja he voivat aina halutessaan palata tuttujen kertomusten äärelle. Koulukontekstissa tähän on harvoin mahdollisuutta, mutta se ei estä Godly play -kerronnan käyttöä. Materiaaleja voi valmistaa myös itse eivätkä materiaalit ole kerronnassa itse tarkoitus, vaan ainoastaan keino havainnollistaa ja työstää kerrottua. Varsinainen kerronnan ydin on kertomuksen jälkeen tapahtuvassa ihmettelystä ja vapaassa työskentelystä.

Bibliodraamakerronta

Bibliodraamakerronnan juuret ovat bibliodraamassa, jossa sukellaan Raamatun kertomuksiin jonkun tietyn henkilön näkökulmasta. Samaa kertomusta voidaan työstää ryhmässä, jossa jokaisella on oma roolinsa. Työskentelyt voivat kestää pitkään ja niissä päästään syvälle myös oman elämän teemojen työstämisessä. Erityisesti Saksassa on koulukäyttöön kehitetty Bibliolog-niminen metodi, jonka suomalaisesta versiosta on käytetty nimeä bibliodraamakerronta.

Bibliodraamakerronnassa kertoja valmistelee kuulijoita varten kertomuksen, josta hän valitsee kaksi tai kolme erilaista roolia. Kuulijat istuvat usein puolikaareissa tuoleilla ja

kertoja toimii kuulijoiden edessä. Hän vie kuulijat kertomuksen aihepiiriin sisälle käyttäen sekä suoraa kerrontaa että Raamatusta valitun kohdan lukien. Sen jälkeen hän kutsuu ryhmäläisiä rooliin: ole nyt Joosefin veli, joka katselee kun Joosef esittelee uutta takkiaan. Mitä haluat sanoa? Kuulijat nostavat kätensä jos haluavat sanoa jotain. Vaikka ryhmä olisi hiljaa, ei ohjaajan kannata hermostua: mielessään kuulijat kuitenkin prosessoivat kysymystä ja vastaavat siihen. Kun joku kuulijoista sanoo ajatuksensa ääneen, kertoja toistaa eli kaiuttaa puheenvuoron. Hän voi käyttää hieman erilaisia sanoja ja vahvistaa repliikin takana olevaa tunnetta. Esimerkiksi: ”Tuo Joosef on kyllä isän lellikki!” Kaiutus voi olla esimerkiksi: ”Minua ärsyttää, että isä suosii aina Joosefia!”

Näin voidaan edetä kertomusta eteenpäin, ottaa välillä vaikkapa Joosefin tai Joosefin isän rooli. Myös muille kuin ihmisille voidaan antaa ääni: Joosef-kertomuksessa kaivo voi puhua tai yksinäinen korppi liidellä autiomaan yllä Egyptiin matkaavaa karavaania tarkkaillen. Kertominen ja roolityöskentelyt vaihtelevat ja rytmittävät työskentelyä. Mukaan voi liittyä myös yksilötyöskentelyä, Joosef voi kirjoittaa kirjeen vanhemmilleen tai Joosefin veli pitää päiväkirjaa. Viimeiseksi palataan kertomuksen maailmasta tähän hetkeen ja ohjaaja kysyy: mitä sinulle tapahtui roolissa? Näin kokemukset ja tunteet tuodaan osallistujien elämään ja annetaan tilaa ja aikaa pohtia, miten teemat vaikuttivat tänään juuri minussa.

Lopuksi

Kerronta ja kertomukset ovat osa kokonaisvaltaista katsomusopetusta. Kerronnan avulla päästään syventymään niin tiedollisiin kuin taidollisiin sisältöihin ja voidaan tukea oppilaiden merkityksellistä oppimista. Kertomusten avulla voidaan käsitellä myös oppilaiden sisäistä todellisuutta ja ihmisyyteen kuuluvaa hengellistä ja henkistä, spirituaalista ulottuvuutta. Kertomuksen ohjaavat perimmäisten kysymysten äärelle ja auttavat hahmottamaan omaa tapaa jäsentää maailmaa ja omaa identiteettiä. Ottamalla kertomukset luonnolliseksi osaksi oppimisprosessia tuemme oppilaan kokonaisvaltaista kasvua ja opetussuunnitelman tavoitteiden toteutumista. Avaa siis ovi merkitysten maailmaan ja anna kertomusten johdattaa uusiin näköaloihin.

Kirjallisuus

- Berryman, Jerome (1991) *An Imaginative Approach to Religious Education*. Minneapolis: Augsburg.
- Berryman, Jerome (1995) *Teaching Godly play, The Sunday Morning Handbook*, Nashville: Abingdon Press.
- Berryman, Jerome (2004) *Suuri leikki. Käsikirja Godly play -menetelmään*. Helsinki: Lasten keskus.
- Bruner, Jerome (1986) *Actual Minds, Possible worlds*. Cambridge: Harvard UP.
- Goodson, Ivor F. & Gill, Scherto R. (2011) *Narrative pedagogy. Life history and learning*. Peter Lang.
- Goodson, Ivor F. & Biestra, Gerd J.J. & Tedder, Michael & Adair, Norma (2010). *Narrative learning*. Routledge.
- Heikkinen, H. (2015) Kerronnallinen tutkimus teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. 4. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hyvärinen, Matti (2004) Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 37.
- Luumi, Pertti (2006) *Kertojan käsikirja*. Helsinki: LK-kirjat.
- Luumi, Pertti (1987) *Taitava kertoja*. Helsinki: Lasten Keskus Oy.
- Luodeslampi, Juha. & Nevalainen, Sari. (2005) Uskonnonopetuksen menetelmiä teoksessa Arto Kallioniemi & Juha Luodeslampi (toim.) *Uskonnonopetus uudella vuosituhanella*. Helsinki: Kirjapaja.
- Mäkinen, Aulikki (2007) *Lattiakuvat*. Lasten Keskus Oy: Helsinki.
- Mäkinen, Aulikki (2009) *Lattiakuvat 2*. Lasten Keskus Oy: Helsinki.
- Mäkinen, Aulikki (2011) *Lattiakuvat 3*. Lasten Keskus Oy: Helsinki.
- Pitzele, Peter (2001) *Valkoinen tuli. Johdanto bibliodraaman perusteisiin ja menetelmään*. Helsinki: Suomen Piipaseura.
- Pohl-Patalong, Uta (2009) *Bibliolog. Impulse für Gottesdienst, Gemeinde und Schule. Band 1: Grundformen*, Stuttgart.

Pohl-Patalong, Uta & Aigner, Maria Elisabeth (2000) *Bibliolog. Impulse für Gottesdienst, Gemeinde und Schule. Band 2: Aufbauformen*, Stuttgart.

Polkinghorne, Donald E. (1988) *Narrative knowing and the human sciences*.

Ricoeur, Paul (1992) *Oneself as Another*. Chicago: The University of Chicago Press.

Ropo, Eero (2009) Identity development as a basis for curriculum development teoksessa Piia M. Rabensteiner & Eero Ropo (toim.) *European dimension in education and teaching: identity and values in education*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren GmbH.

Ubani, Martin (2005) Oppimisteorioista uskonnonopetukseen: konstruktivismi, narratiivisuus ja spiritualiteettikasvatus teoksessa Arto Kallioniemi & Juha Luodeslampi (toim.) *Uskonnonopetus uudella vuosituohannella*. Helsinki: Kirjapaja.

Yrjänäinen, Sari & Ropo, Eero (2013) Narratiivisesta opetuksesta narratiiviseen oppimiseen teoksessa Eero Ropo & Maiju Huttunen (toim.) *Puheenvuoroja narratiivisuudesta opetuksessa ja oppimisessa*. Tampere: Tampere University Press.

Tämä kirjoitus on julkaistu aiemmin teoksessa *Uudistuva uskonnonopetus*. Iivonen, Paulanto (toim.) Kirjapaja 2017.

USKONNONOPETUS.FI

taitoja elämään